

Inhoud

Waarom familiegeschiedenis vastleggen	7
Wat is familiegeschiedenis	13
Waar te beginnen	19
Bronnen – Hoe kom je aan informatie	23
Interviewen – Hoe voer je een vraaggesprek	35
Betere relatie door praten	39
Voor wie – En: waar sta je zelf	43
Thema's – Waar kun je over schrijven	48
Schrijven – Hoe begin je	53
Opbouw en vorm – fictie/non-fictie	61
De rol van details	71
Elke familie heeft zijn geheim	76
De laatste loodjes: schrijven, schaven, slijpen, schrappen	81
Bijlage 1 – Vragen bij de thema's	85
Bijlage 2 – Gebruikte literatuur en inspiratiebronnen	105

Waarom familiegeschiedenis vastleggen

Duizenden mensen zijn nieuwsgierig naar hun wortels, of zoals we het tegenwoordig dikwijls op z'n Engels zeggen, naar hun 'roots'. Bij adoptiekinderen ontstaat opeens de wens te weten wie hun biologische vader en moeder zijn, derdegeneratie-immigranten willen achterhalen hoe hun overgrootouders leefden in het land van herkomst maar ook mensen die hun hele leven lang in de buurt van hun grootouders hebben gewoond voelen soms een diepe behoefte hun geschiedenis op schrift vast te leggen.

Waarom? Omdat, zoals György Konrád het formuleert in het motto dat ik mijn boek *De vader, de moeder & de tijd* meegaf, in de continuïteit de zin van het menselijk bestaan ligt: 'Je bent de zoon of dochter van een vorige generatie. Niet de officiële geschiedenis maar de persoonlijke, van geboorte, hartstocht, erotiek, dood geeft gewicht.'

Mensen krijgen kinderen om het leven letterlijk door te geven. Wij maken foto's en filmpjes om de verhalen van die levens te bewaren. En we schrijven. Over onze (voor)ouders, wat die deden om in leven te blijven, wie ze trouwden, waar ze woonden en wat ze dachten van kwesties als politiek en geloof.

Het is vanuit historisch besef dat mensen hun familiegeschiedenis willen achterhalen. De historicus Arie van Deursen, emeritus hoogleraar aan de Vrije Universiteit, vindt het niet zo vrijblijvend dat we belangstelling hebben voor onze voorouders. In een interview zegt hij: 'We zijn het aan onze voorou-

ders verplicht. Het zijn de mensen die ervoor gezorgd hebben dat wij hier zijn. Voor mij is het een kwestie van christelijke naastenliefde, die sluit ook gestorvenen in.’

Voor de meeste mensen is het achterhalen en opschrijven van hun familiegeschiedenis een liefhebberij, ook al kan die tijdrovend zijn. Voor anderen is het meer dan dat. Ze zoeken naar een rechtvaardiging van een gebeurtenis of een verklaring voor raadselachtig gedrag, ze willen helderheid scheppen in een duistere periode of ze willen een lang bewaard geheim delen.

Tijdens workshops die ik de afgelopen jaren gaf over het schrijven van familiegeschiedenis, kreeg ik heel verschillende antwoorden op de vraag waarom mensen hun levensverhaal wilden schrijven. Een selectie:

- Een oudere heer gaat het primair om het schrijven. Dat is een hobby van hem maar omdat hij geen fantasie heeft, moet hij zich wel beperken tot wat hij zelf heeft meegemaakt. Nu schrijft hij alle anekdotes op die hij zich herinnert.
- Een andere deelnemer kreeg een ouderwets schoolschriftje van haar moeder waarin die, vrij zakelijk, haar geschiedenis in chronologische volgorde noteerde. De dochter wil ermee verder gaan, maar anders. Dat schrift van de moeder bevat eigenlijk alleen feiten. De dochter gaat op zoek naar het verhaal achter de feiten. Maar hoe doe je dat?
- Een man, net opa geworden, zegt dat hij verzuimd heeft nieuwsgierig te zijn toen het nog zin had; nu zijn zijn ouders en grootouders dood. Dat spijt hem zeer. Toch wil hij voor zijn kinderen en kleinkind vastleggen waar hun wortels liggen.
- Een gepensioneerde bibliothecaris heeft jarenlang uitputtend genealogisch onderzoek gedaan maar mist, zoals hij het

zelf uitdrukt, 'het praatje bij het plaatje'. Een stamboom zegt zo weinig, alleen maar namen en jaartallen.

- Een nog vrij jonge vrouw ontfermde zich na de dood van respectievelijk haar moeder en haar vader over hun archief: kas- en huishoudboekjes, agenda's, dagboeken, brieven die ze elkaar schreven voordat ze trouwden, bidprentjes, foto's. En daar wil ze iets mee. Ze hoopt samenhang te kunnen creëren in al die verschillende documenten.

- Een geboren en getogen Fries zegt dat hij zich maar al te goed realiseert dat de plek waar hij geboren is en waar hij altijd is blijven wonen bepalend is geweest voor zijn bestaan. Het gaat om een heel klein plaatsje. De rol van die omgeving op zijn leven, en de tijd waarin hij leefde, wil hij tastbaar maken voor zijn kinderen, die wel zijn uitgevlogen.

- Een bejaarde man weet dat hij de laatst levende is van een eens heel grote familie en wil voor het te laat is zijn eigen herinneringen op schrift stellen om zo te verhoeden dat de prachtige verhalen die hij zo dikwijls hoorde definitief verloren gaan, ook al heeft hij geen idee of er iemand in geïnteresseerd zal zijn.

- Een middelbare scholiere is derde generatie Turks. Ze is in Nederland geboren maar vraagt zich af hoe haar familie leefde op het platteland in het oosten van Turkije. Ze is er een aantal keren met vakantie geweest zonder enige belangstelling te tonen voor de geschiedenis; nu vertrekt ze gewapend met een hele lijst vragen en een fototoestel.

- Een tot in de puntjes verzorgde dame leeft met een geheim dat haar al haar hele leven bezwaart maar dat ook een grote invloed heeft gehad op de beslissingen die ze nam, op haar hele doen en laten. Ze wil het niet mee haar graf in nemen. Het moet

eens gezegd, vindt ze. Ze wil de waarheid vertellen omdat die voor anderen de ogenschijnlijk vreemde keuzes verklaart die ze in haar leven maakte.

- Een gemoedelijke Limburgse is ervan overtuigd dat het waardevol is te proberen haar elf kleinkinderen iets na te laten dat hun leven achtergrond geeft. Allemaal hebben ze een ouder die in Limburg is geboren; allemaal wonen ze nu boven de grote rivieren en zij wil dat ze weten waar hun wortels liggen, wie de mensen zijn geweest uit wie ze zijn voortgekomen en wat heeft bijgedragen tot wie zij zijn geworden.

- Een plat Amsterdams sprekende Jordanees zegt dat zijn kleinkinderen niet meer weten wat een petroleumstel is, waarom een sudderlapje een ‘sudderlapje’ heet, hoe het leven is in een huis waar maar één vertrek is verwarmd, en wat het betekent als je met een gezin dat uit twaalf personen bestaat slechts twee slaapkamers tot je beschikking hebt, en één wc, geen douche.

Voor mij viel het besluit *De vader, de moeder & de tijd* te schrijven toen ik me realiseerde dat het grote afscheid was begonnen: mijn moeder zou langzaam maar zeker verdwijnen uit ons leven. Eerst haar geest, toen haar lichaam. De artsen zeiden dat het misschien nog wel een paar jaar kon duren voor onze moeder stierf maar haar geheugen zou met de dag verder achteruitgaan.

Heel vroeg, ze was begin zestig, kwamen de eerste symptomen van dementie aan het licht. Dat realiseerden wij, de kinderen, ons pas achteraf, zoals het meestal gaat bij dementie, omdat we haar vergeetachtigheid aanvankelijk weten aan de omstandigheden, aan spanning. Mijn broer Peter was bij een verkeersongeluk om het leven gekomen en daar was ze vanzelfsprekend heel erg verdrietig over. Bovendien had ze een ope-

ratie ondergaan en je hoorde wel vaker dat mensen lang last hielden van de narcose. Zo hielden we onszelf en elkaar voor de gek. Tot de diagnose luidde dat mijn moeder alzheimer had, wat betekende dat ze nooit meer beter zou worden en alleen maar achteruit zou gaan tot de dood erop volgde.

In mijn boek staat het zo:

‘Een zomeravond bij de ouders heeft soms veel weg van deelnemen aan een quiz waarvan de spelregels onduidelijk zijn. De moeder vangt een naam op. Herhaalt die naam. Zegt: “Die ken ik niet, mijnheer Alzheimer. Waar woonde die dan?” We zeggen dat Alzheimer niet van het dorp is. “Hij woont in het buitenland, U kunt hem niet kennen.” Het tegendeel is waar. Hij woont zo dichtbij dat zij hem niet kan zien. In haar hoofd heeft hij zich gevestigd. Aanvankelijk nam hij genoegen met een heel klein kamertje. Hij deed de deur stevig op slot zonder moeder een sleutel te geven. Vroeger kan ook vandaag zijn. Vroeger was ze thuis bij haar moeder, de zusjes waren er ook. Het werk was gedaan, er lag schoon zand op de plankenvloer, er was limonade en iemand speelde op een mondharmonica. Ze zongen ballades waarvan de woorden weg zijn. Was haar geheugen een wormstekige appel, nu is er bijna niets van over. De blik keert zich naar binnen. Ze kijkt naar waar niets meer te zien is. En buiten zag ze al een tijd niets meer dat nog bekend voorkwam. De toekomst is op. Wij kinderen moeten haar geheugen in beheer nemen, haar verleden herinneren, dus ook dat van onszelf toen we klein waren. Het is aan ons te onthouden wie er met dertien maanden al liep en wie hapjes spinazie opspaarde tussen wangen en tandvlees om die met een grote boog uit te proesten. Zij zal niet meer vertellen wie “happie stukkie” zei als hij haar mond zag kauwen en ook iets wilde en wie bijna dood was gegaan aan de rode hond.’

Ik veronderstelde dat de manier waarop mijn ouders leefden herkenbaar zou zijn voor anderen. Dat je de levens van een heleboel mensen in die periode en van die leeftijd over elkaar

heen zou kunnen leggen en dat je dan tal van overeenkomsten zou zien. Kortom, dat hetgeen ik beschreef een zekere universele waarde zou hebben. Dat mijn eigen vader gelezen zou kunnen worden als 'de vader', dat hij zou fungeren als een soort prototypische vader. Dat lezers zouden zeggen: 'Ja, zo waren vaders in die tijd.' Ook al was hun eigen vader net weer een beetje anders. En voor de moeder gold hetzelfde. 'Het zou mijn eigen moeder kunnen zijn,' schreef iemand me, 'het is alsof je mijn leven hebt beschreven, mijn geschiedenis.' De veronderstelling bleek juist: mijn ouders bleken voor een hele generatie herkenbaar. Beschrijvingen van de autoritaire vader, de lieve moeder, de kinderen die meer opleiding genieten dan hun ouders, van het geloof vallen, met drugs in aanraking komen, de maatschappelijke ladder beklimmen, deden veel lezers de afgelopen jaren verzuchten: 'Zo was het precies.'

De aanleidingen om te beginnen met schrijven kunnen verschillen maar kennelijk bestaat er een diepe behoefte om verhalen door te geven. Er wordt wel eens gezegd dat we pas echt sterven als we niet meer worden herinnerd. Als het leven is opgetekend zal het langer duren voor niemand meer aan ons denkt.

Wat is familiegeschiedenis

Er zijn heel verschillende manieren om levensverhalen op papier te zetten en dáárom gaat het bij het schrijven van een familiegeschiedenis. ‘Familiegeschiedenis’ is misschien geen genre dat in de officiële literatuurwetenschappelijke boeken is terug te vinden, maar wel een aanduiding die direct wordt herkend. Globaal gaat het erom het nabije verleden te ontsluiten door over gewone mensen, (meestal) de eigen familie, te verhalen. De auteur zoekt zijn onderwerp dicht bij huis en de periode waarover hij schrijft bestrijkt dikwijls niet meer dan enkele generaties.

Ter oriëntatie en om het terrein af te bakenen volgen hier omschrijvingen van verschillende genres die wel degelijk te maken hebben met familiegeschiedenis maar er op essentiële punten van afwijken.

Autobiografie

Een autobiografie is de beschrijving die iemand geeft van zijn eigen levensloop. Omdat er nog niet heel erg veel te vertellen valt als je tien bent, ligt het voor de hand dat de meeste auteurs hun autobiografie op gevorderde leeftijd schrijven. Een autobiografie wordt meestal in de ik-vorm verteld. De auteur blikt immers terug op zijn eigen leven. Waar hij dat in een dagboek doet door direct verslag uit te brengen over heel recente gebeurtenissen, vaak zelfs van dezelfde dag, is de afstand tussen het moment van beleven en dat van vertellen groter in een autobiografie.

Een subgenre van de autobiografie wordt gevormd door memoires, ook wel herinneringen genoemd. Dan bestaan de teksten uit een reeks losse aantekeningen, of ze beslaan slechts een bepaalde periode uit het leven van de schrijver.

Zo zouden we *Wat ik nog weet* van Annie M.G. Schmidt memoires kunnen noemen omdat ze zo rond haar tachtigste besloot te gaan opschrijven ‘wat ze nog wist’ van haar Zeeuwse kinderjaren en van haar jeugd.

In een autobiografie hoeft de schrijver zich uiteraard niet uitsluitend aan de feiten te houden. Dat is het aantrekkelijke van dit genre. De schrijver kan een persoonlijk tintje geven aan de gebeurtenissen door commentaar te leveren op wat er vroeger plaats heeft gevonden, of door zijn verbazing uit te spreken over zijn eigen reactie van toen, wetend dat hij het nu heel anders ziet.

Het is geen wet van Meden en Perzen dat iemand die een interessant leven heeft geleid ook een interessante biografie kan afleveren. Maar al te vaak geven mensen een sterk vertekend beeld van de gebeurtenissen in het verleden. Tenslotte maakt de auteur zelf een selectie; hij bepaalt wat hij kwijt wil en wat hij liever verzwijgt. Een fraaie illustratie daarvan vormt *Geheugen, spreek* van Vladimir Nabokov, dat in 1968 verscheen; dit eerste deel van zijn autobiografie is net zomin een analyse van zijn eigen bestaan als een historische inventarisatie. Sommige gebeurtenissen worden vermeld, andere verdoezeld, weer andere verzwegen. Maar de ordening die Nabokov aanbrengt, geeft ook dit werk de schittering van zijn beroemde romans.

Soms haalt een schrijver een grap uit met het genre. *The Autobiography of Alice B. Toklas* is geschreven door Gertrude Stein, Alice B. Toklas was haar muze en levenspartner.

Tot de voorlopers van de autobiografie behoort met name de *Confessiones*, de belijdenissen van Aurelius Augustinus. Een bekend voorbeeld uit de zeventiende eeuw is de berijmde autobiografie van Jacob Cats.

Biografie

Een biografie is een literaire levensbeschrijving van een persoon. De term wordt meestal gebruikt voor non-fictie, dat wil zeggen werken waarin iemand het feitelijke leven van een bestaand, veelal beroemd, persoon probeert te beschrijven.

Een biografie is verhalend en probeert op die manier een beter inzicht te geven in de persoonlijkheid en het karakter van de beschreven persoon dan een droge opsomming van feiten zou doen. Schreef Annie M.G. Schmidt zelf haar memoires, na haar dood verscheen van de hand van Annejet van der Zijl de biografie *Anna, Het leven van Annie M. G. Schmidt*.

Voorals in Angelsaksische landen is het gebruikelijk dat mensen die veel voor een land betekend hebben een biografie krijgen; in Nederland zien we de laatste jaren dat het genre in opkomst is en dat er geld voor wordt vrijgemaakt. Er verschenen biografieën over onder anderen de toneelschrijver Herman Heijermans, de dichter Herman Gorter, de schrijfster Henriëtte Roland Holst-van der Schalk en tal van politici.

Er zijn personen over wie meer dan één biografie bestaat. Omdat er bijvoorbeeld nieuwe belangrijke feiten boven tafel zijn gekomen die een andere visie op de persoon rechtvaardigen, omdat er documenten zijn geopenbaard die voorheen geheim waren, of omdat er iemand is gaan praten die eerder zijn mond hield.

Een biografie van een heilige heet een hagiografie. Deze term wordt ook gebruikt als de schrijver de persoon over wie hij schrijft aan geen enkele vorm van kritiek onderwerpt en hem of haar de hemel in prijst.

Als de auteur van een biografie zelf het onderwerp is, spreken we van een autobiografie, het genre dat hiervoor is beschreven.

Dagboek

Een dagboek is een autobiografisch geschrift waarin, vaak van dag tot dag, in chronologische volgorde wordt opgetekend wat